

УДК 161.201.3:21

Лілія Білоконенко

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СУЧАСНИХ ІКОНАХ МОДЕРНОГО СТИЛЮ

У статті розглядається феномен релігійної ідентичності, його спрямування та визначення. Аналізується концептуалізація релігійної ідентичності у сучасних іконах, досліджується можливість існування їх як основи, на якій тлумачиться релігійна ідентичність.

Ключові слова: релігійна ідентичність, ікона, модерний.

Bilokonenko L. The Conceptualization of religious identity in contemporary icons of modern style.

The article deals with the phenomenon of religious identity, his focus and determination. We analyze the conceptualization of religious identity in modern icons, investigated the possibility of them as the basis on which interpreted religious identity.

Key words: religious identity, icon, modern.

Билоконенко Л. Концептуализация религиозной идентичности в современных иконах современного стиля.

В статье рассматривается феномен религиозной идентичности, его направления и определения. Анализируется концептуализация религиозной идентичности в современных иконах, исследуется возможность существования их в качестве основы, на которой толкуется религиозная идентичность.

Ключевые слова: религиозная идентичность, икона, современный.

Релігійна ідентичність сьогодні розглядається в контексті інших різновидів ідентичності, як от: політичної, національної, етнічної. Дослідники феномена часто не дотримуються курсу, спрямованого на виокремлення чіткого концепту релігійної ідентичності. Якщо його розглядати на прикладі конкретики у сфері релігії, то простіше буде вирішити поставлену нами проблему.

Дослідник із Державного університету інформатики і штуч-

ного інтелекту (м. Донецьк) І. В. Папаяні пише, що “ми намагаємось розглядати її як “чистий феномен”, не зводячи релігійну ідентичність до конкретних конфесійних визначень” [3, с. 86]. Тому він і звертається до спроб теоретичного обґрунтування такого явища Е. Сміта.

Британський дослідник феноменів нації на націоналізму у праці “Національна ідентичність” розглядає сукупність соціальних ідентичностей, зокрема: родову, статеву, просторову, соціально класову, етнічну та релігійну як найбільш стійку. Але у другому розділі вищезазначеного дослідження Е. Сміт постулює, що “релігія може зберігати чуття спільної етнічної належності мов у лялечці принаймні якийсь час, як, приміром, у випадку з грецьким православ'ям у самоврядних православних грецьких громадах Османської імперії. Та якщо нові рухи та течії не пробудять дух у межах релігійної системи, консерватизм, притаманний їй, може вбити етнос або ж сама вона може обернутись на шкаралупу ослабленої ідентичності” [4, с. 44]. Тобто, релігійна ідентичність, яка не відповідає критеріям соціального класу, спирається на об'єднання культури та її елементів, може не бути сталою, якщо об'єднана громада вірних не визнає символічний код (певну систему вартостей) [3, с. 86].

Тут уже простежується системний характер релігійної ідентичності, але нами ще не було дано конкретної дефініції щодо розуміння терміна.

Релігійна ідентичність – це сукупність установок, уявлень щодо власного самоусвідомлення індивіда та самоасоціювання його у царині релігії.

Вивчаючи концептуалізацію релігійної ідентичності потрібно розглянути релігійну культуру як першооснову, на якій ґрунтується ідентичність, звідки черпає значення.

Вивчення релігійної культури передбачає не тільки аналіз її ходу в історії, розгляд окремих її феноменів дослідження на основі символічних культурних кодів, смислових опозицій і категорій. Крім того, релігійна культура ґрунтовно аналізується через призму ідентичності.

З цього погляду найлогічніше “доторкнутися” до одного з феноменів релігійної культури – ікони, а саме – сучасної модерної ікони як особливого виду релігійного живопису.

Ікона – один із найбагатших скарбів символіки, успадкованої від християнства, найголовніша форма літургійного мистецтва східно-християнської традиції. Ікона самою своєю живою присутністю і своєю формою, змістом та стилем свідчить про перевтілення людського життя, коли до нього доторкається Божа ласка [6, с. 109].

Це особливий вид самовираження церкви, тобто спосіб її ідентифікації з суспільством, яке її оточує. Шлях такого вираження відкриває нам майбутнє переродження світу, нові властивості матерії і не є монологічним. До такої бесіди приєднується людина, що через ікону ідентифікує себе з релігією (у цьому випадку з православ'ям), адже вважає її таємницею, яку можна пізнати у молитві і духовному спогляданні.

Усе відбувається так, якщо ми оточені традицією та канонем. А як бути сучаснику, його свідомості? Шукати концепт релігійної ідентичності у сучасних іконах, що відповідають епосі, чи відмовитись від модерного спрямування сакрального?

Щоб відповісти на запитання, доведеться розглянути генезу змін ікон як мистецького та релігійного феномена.

Розвиток сучасного технологічного життя спричинив активні пошуки формули новотворення, духовним ядром якої стали традиції, чи, хоча б, меншою мірою, елементи традиції. Світовий контекст вимагає від сучасних митців поглибленої та нестандартної уваги до “наявного буття”. Сьогодні знаходить в історії вітчизняної та світової культури такі життєві дороговкази, які спроможні дати насагу та поштовх до пошуку інновацій. Сконцентрованим узагальненням цієї здатності сакрального мистецтва сьогодні є ікона, в концепції якої закладена ідея модернізації суспільних процесів, церкви, культуризації особистості, поштовх до вивчення нових, більш нетрадиційних форм буденного.

На території сучасної України, починаючи з XI століття, була поширена іконописна система Київської Русі, яка витоками збігалась із візантійськими зразками. Першими вчителями іконопису на нашій території були греки, та неофіти виявилися здібними учнями і мало чим поступались своїм учителям. Літописи донесли до наших часів ім'я найталановитішого із київських художників-іконописців – Алімпія [1; 77-79].

З часом давньоруський іконопис усе більше різниться від візантійського, а самі ікони все активніше входять у життя і побут людей, чи то князя, воєводи чи ремісника. Його відрізняли нові стилістичні риси, своєрідні підходи у трактуванні традиційних сюжетів. Сила колориту стала вищою, композиційність завершеною. Притаманною такій “новій” іконі стала і декоративна різьба на місцях німбів.

Це і було першим кроком-відходом від традиції з метою пристосування до тодішнього життя.

Таким чином, інтенсивно, починаючи з ХХ ст., людина звертається до Іншого зовнішнього вираження сакральної сутності мистецького твору, яка, своєю чергою, не змінюється. Часто сутність такої модерної (примітивної) ікони тлумачиться як засіб зовнішнього прояву несприятливих матеріалістичних та раціоналістичних тенденцій періоду, які “стирають” національні обриси культурних явищ і надають їм утилітарного значення.

Навпаки, виставки модерних ікон, їх присутність у храмах дають можливість за допомогою накопичених знань по-новому поставити питання про прочитання іконічного тексту, що здатен бути еманациєю Божественного на землі.

Чинником цього пошуку стало сакральне мистецтво сучасності.

Традиційна ікона, переважно візантійського зразка, – це обов’язково філософсько-релігійний вимір, бо вона – сходження божественного світла на землю, вона – втілення духу у матерію, але ж новий час “народжує” нові ікони, відповідно і сюжети. Вони з’являються, бо життя не стоїть на місці. Ми не можемо жити у ХХІ столітті, а орієнтуватись на XV ст. До чину святих долучаються все нові і нові персонажі, наприклад, новомученики, і кожному із них потрібно створити образ – ікону, перед яким можна буде молитися.

Сьогодні існує ікона, що має назву “Чорнобильська”. На іконі замість звичайних зірок на мафорії Божої Матері намальовані значки радіації – стопроцентний модернізм в іконі. Ще одним, майже тотожним нововведенням, є значки радіації на рамі до ікони “Чорнобильський Спас”. Таких речей у культурі сакрального можна зустрівати безліч. Відхід від канону, але не остаточний вихід за його межі, дає можливість іконописцям

донести до людей Слово Боже сучаснішою та доступнішою мовою. У такому напрямку працюють Тетяна Думан, Іванка Крип’якевич-Димид, Левко Скоп, Сергій Пом’ян та ін.

Сучасне образотворче мистецтво відмінне від словесного і за мірою подібності, і за способом відображення істини. Зображення роблять словесний текст більш наочним і зрозумілим, а це сприяє полегшенню процесу ідентифікації себе з релігією, адже слова часто породжують суперечки і непорозуміння, а при спогляданні зображених предметів ніяких сумнівів і підозр не виникає. Контрастність живописного образу іноді переконливіша від будь-яких слів [6, с. 111].

Сучасник може ідентифікувати себе з релігією опосередковуючись модерними іконами. Людина завжди ідентифікує світ щодо себе у різних його проявах. Пошук ідентичностей відбувається у різних сферах людського життя.

Зіткнувшись з невідомим і незрозумілим об’єктом чи феноменом, людина розтлумачує, що є перед нею, і намагається розпізнати це через порівняння. Ми можемо приписати цьому об’єкту чи феномену рису уже відомого нам схожого предмета чи взагалі відмовитись від його ідентифікації, вважаючи що достатньо знати його назву чи ім’я.

Л. А. Софронова, автор наукової статті “Про проблеми ідентичності”, пише, що “людина зайнята пошуками ідентичностей: соціальної, національної, психологічної, конфесійної. Одна із них може проявлятися, інша – виходити на перший план і ставати домінуючою у комплексі варіантів ідентичностей. Ці варіанти здатні співіснувати, оскільки визначають людину з різних сторін” [5, с. 9].

У цьому ж дослідженні ми дійшли до обґрунтованого висновку: входячи у нові контексти життя, людина обов’язково проходить кризи ідентичності. Людина не постійна. У певний період ми можемо бути задоволені тією ідентичністю, яку досягли, потім розпочинаємо шукати іншу, не один раз намагаємось визначитись по-новому, примкнути до нової групи ідентифікації. Саме тому ідентичність, в тому числі релігійну, слід розуміти як процес. Концепт релігійної ідентичності теж змінюється, у нашому випадку від традиційного до модерного.

Мислителі XVIII ст. намагались аналізувати й осмислити різ-

номанітні людські потреби. В минулому столітті цю тему зачепив Артур Шопенгауер, а в нашому – Еріх Фромм. У своїй праці “Мати чи бути” американський філософ спробував типологізувати людські потреби. Першою він називає потребу в спілкуванні. Людина невіддільна від іншої людини, так само вона невіддільна від Бога, для когось Бога у вигляді Космосу, Абсолютного Розуму, Формули... Ми залежні від спілкування як з людьми, так і з Всевишнім. Таким чином визначаємо, хто ми, знаємо, чого хочемо, ідентифікуємо себе зі світом і соціально, і релігійно.

Друга потреба, описана Фроммом, – це потреба творчості. Тварині властиве пасивне пристосування, люди прагнуть перетворювати світ. Творчий акт – це завжди визволення та подолання. У ньому є переживання сили. Творчість немислима без свободи, а особливо релігійна. Лише вільна людина може творити [2]. Найкраще сутність акту творіння розкриває сакральне мистецтво. Вона взагалі є сферою, яка перетворює життя, орієнтує його у русло духовності.

Концептуалізація релігійної ідентичності у іконах модерного стилю – один із феноменів сучасної культури, адже здатен допомогти людині увійти в сферу релігії через споглядання сакрального, ідентифікувати себе з відповідною групою, вийти на перший план такої групи у випадку повноцінного самоототожнення з релігією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лєпахін В. В. Ікона та іконічність / Лєпахін В. В.; [пер. з рос. Тимо Т.]. – Львів: Свічадо, 2001, – 288 с.
2. Мадей Н. М. Курс лекцій “Проблема культурної ідентичності”: [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Kaf_kult/Publications/kult_identyty_madey.pdf.
3. Папаяні І. В. Проблема концептуалізації релігійної ідентичності // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 1. – С. 85.
4. Сміт Е. Національна ідентичність. – К.: Основи, 1994. – С. 28-51.
5. Софронова Л. А. О проблемах идентичности. Культура сквозь призму идентичности. – М.: Индрик, 2006. – С. 8-24.
6. Степовик В. Д. Сучасна українська ікона: з іконотворчості Христини Довхат / Д. Степовик. – К.: Мистецтво, 2005. – 303 с.